

Taner Akçam: Soykırım, Ermeni reform meselesine verilen nihai cevaptır

Posted on 24/09/2015

Öncelikle Uluslararası Hrant Dink Vakfına bu özel ve anlamlı davet için çok teşekkür ederim. Bilindiği gibi, içinde bulunduğumuz yıl, Ermeni Soykırımının 100'üncü yılı. Ve benden bunun anlamı üzerine bir şeyler söylemem istendi.

Soykırım bir insanlık suçu; 1948 yılında bir sözleşme ile kabul edildi. Bugün Türkiye'de en çok tartışılan konuların başında 1915'in soykırım olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı gelir. Oysa konuyla yakından ilgilenenler bilirler ki soykırım kavramının ortaya çıkmasının en başta gelen nedeni 1915 yılında Ermenilerin imha edilmesidir.

Bu bilgiyi bize, soykırım kavramını bulan Rafael Lemkin'in kendisi verir. Ama bir tek soykırım değil; bunun dışında uluslararası hukukta; a) insanlık hukuku veya insaniyet kanunları b) insanlığa karşı suçlar olarak bilinen iki diğer hukuk kavramının ortaya çıkması da bizim tarihimize ilgilidir. 'İnsanlık hukuku' ilk defa uluslararası bir hukuk ilkesi olarak 1899 ve 1907 Lahey sözleşmelerinde Martens Hükümü olarak yer aldı.

Martens, Rus bir hukukçudur. Söz konusu ilkeyi ortaya atmasının nedenlerinin başında Osmanlı Devletinin Hristiyan vatandaşlarına yönelik yaptıkları katliamlar gelir. İkinci kavram, 'Crime Against Humanity' (İnsanlığa Karşı Suçlar) kavramıdır. Bu uluslararası suç kategorisi ilk defa 24 Mayıs 1915 yılında, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Ermenilerin katledilmesi ile ilgili yaptıkları ortak açıklamada yer almıştır. Ve daha sonra Nürnberg mahkemelerinde Nazi yöneticilerinin yargılandığı üç temel suçtan birisi olmuştur.

Lemkin'in yorumu

Bu iki hukuk terimi gibi, soykırım suçunun yaratılması da doğrudan bizim tarihimize ilgilidir. Kavramın mucidi Lemkin 'Totally unofficial' (tamamıyla gayri resmi) başlıklı otobiyografisinde, Talat Paşa'nın, Ermeni genç Tehlerian tarafından 1921 yılı Mart ayında öldürmesini gazetelerden okuduğunu; çok etkilendiğini söyler ve şunları yazar:

"Mahkeme suç işleyen Türk faillerin yargılanmasına dönüştü... [ve] dünya, Türkiye'de yaşanan trajik olayların gerçek bir resmiyle karşılaştı. Ermeniler öldürülürken işlerine öyle geldiği için bilerek sessiz kalan ve Türk savaş suçlularını serbest bırakarak olup biteni saklama niyetinde olan dünya, şimdi bu dehşet verici gerçeği dinlemeye mecbur kalıyordu.

Mahkeme, Tehlerian'ın içinde bulunduğu psikolojinin zorlayıcı ve önüne geçilemez etkisiyle davrandığına hükmederek beraatına karar verdi. İnsanlığın moral değerlerini kendisine ölçü alan Tehlerian, davranışlarının ahlaki doğasını yargılama kapasitesinden yoksun bir 'deli' olarak tanımlandı. Oysa o, kendisini insanoğlunun vicdanının yasal koruyucusu ve uygulayıcısı olarak görmüş, bunun gereğini yerine getirmişti.

Fakat bir insan adaletin gerçekleştirilmesini kendi eline alabilir mi? Hırs-ihtiras, böyle bir adalet tarzını tesirsiz hale getirmez ve raydan çıkmasına yol açmaz mı? ... Bu soruların cevaplarını bilmiyordum ancak, ırk veya din adına işlenen bu tür toplu cinayetlerin yargılanabilmesi için dünyanın her yerinde geçerli olacak bir yasa yapılmasının kaçınılmazlığına hükmettim."

'İnsanlar tavuk değil ki'

Davadan etkilenen Lemkin edebiyat okumayı bırakır ve toplu cinayetlerin yargılanabilmesi için bir yasa çıkartmak hedefiyle hukuk okumaya başlar. Anılarında Talat Paşa davasını

hukuk hocasıyla tartıştığını aktarır. Hocasına Talat'ın niçin mahkemeler tarafından tutuklanıp, yargılanmadığını sorar. Hocası ne bu tür bir kanun ne de bu yetkiye sahip bir mahkeme olduğunu söyler. Bir örnek verir; “Bir çiftçi düşün ve bu çiftçinin tavukları var. Tavuklarını öldürürse, bu çiftçinin bileceği iştir ve seni ilgilendirmez. Eğer müdahale eder, karışırırsan, haddini aşmış olursun”, Lemkin itiraz eder, “ama” der, “insanlar tavuk değil ki” ve bir devletin egemenlik hakkı “milyonlarca insanın öldürülmesi demek değildir... insanların refahı için okullar inşa etmesi, yollar yapması demektir.”

Lemkin anlamakta zorlanmaktadır; “Tehlerian'ın bir kişiyi öldürmesi suç sayılmakta, ama onu baskı altında tutan kişinin bir milyon insanı öldürmesi suç sayılmamaktadır”, ve sorar, “Burada tuhaf bir durum yok mudur?”

Lemkin bundan sonraki tüm ömrünü, bu tuhaflığı ortadan kaldıracak, soykırım olarak adlandırdığı suç kategorisini yaratmak için harcar! Daha sonra yazı, konuşmalarında bu kavramı yaratmasında Ermeni katliamını oynadığı belirleyici rolü defalarca tekrar eder.

Aktardığım bu bilgilerin bizde pek bilinmiyor olmasının nedeni, tarihimizle yüzleşmemiş olmamızdır. Ve bu nedenle de devletimizin hala kendi vatandaşlarını tavuk olarak görmeye devam ettiğini söyleyebiliriz.

Yüzleşme için 4 neden

Tarihle yüzleşmek ne demektir? Ve niye yüzleşmek zorundayız?

Sizlere dört ana neden sayabilirim. Birincisi, çok sıradan ve insani bir nedendir. Geçmişte imha edilmiş insanların, insanlık onurlarını iade etmek için tarihle yüzleşme şarttır. Tüm büyük kitlesel katliamlarda kurban topluluklar, imha edilmeden önce insan olmadıkları yönünde yoğun bir propagandaya tabi tutulurlar. İnsan olmaktan çıkartılır ve ‘mikrop’;

‘tümör’, vücuttaki kanser veya ‘böcek’ gibi kavramlarla tanımlanırlar. Bu insanların, insanlık onurlarını tekrar onlara iade etmek için geçmişle yüzleşmek gerekir.

İkincisi, katliam ve imhalar bir toplumun adalet duygusunu ve vicdanını yok eder. Adaletin yeniden inşası için geçmişle yüzleşmek ve haksızlığa uğramış kesimlerin zararlarını tazmin etmek gerekir. Eğer bugün insan haklarına saygılı, eşitlik ve adalet duygusunu esas alan bir toplum yaratmak istiyorsanız, geçmişteki hak ihlalleriyle yüzleşmeniz şarttır. Yoksa, adaletli ve insan haklarına saygılı bir gelecek kuramazsınız. Üçüncüsü, birbiriyle çatışma yaşamış topluluklar, eğer barış içinde birlikte yaşamak istiyorlarsa geçmişleri üzerine konuşmak ve aralarındaki sorunları çözmek zorundadırlar. Bunu yapmazlarsa, güvensizlik, kuşku ve düşmanlıklar devam eder ve bu da yeni çatışmalara zemin hazırlarlar.

Dördüncüsü, eğer tarihte yaşananları inkar ederseniz, potansiyel olarak aynı suçu tekrar işleme ihtimaliniz var demektir. Türkiye’nin, bugün Ortadoğu’da başarısız olmasının ana nedeni budur. Türk hükümetleri, hangi boydan ve renkten olurlarla olsunlar, Ortadoğu halkları için, geçmişte cinayetler işleyen Osmanlı-Türk yöneticilerinin devamıdır ve bu cinayetlerle yüzleşmedikleri müddetçe, aynı cinayetleri tekrar işleyeceklerinden korkulur. Türkiye’nin bugün Ortadoğu’da kendisinden korkulan ve güvenilmez bir ülke olarak görülmesinin ana nedeni budur.

Özetle, siz tarihle yüzleşmez ve ondan kaçsanız bile o sizi kovalar. Bir hayalet gibi peşinizden gelir ve sizi rahat bırakmaz.

Reform meselesi

Bugün, tarihle yüzleşmek zorunda olmamızın temel bir pratik nedeni daha var. Eğer tarihimize yüzleşmiş, Ermeni sorunu hakkında etraflıca konuşmuş ve gerekli dersleri çıkarmış olsaydık, Kürt meselesini bugünkü boyutlarda yaşamazdık. Her kes bugünlerde

şaşkınlık içinde çözüm sürecinin niçin bittiğini, çatışmaların niçin yeniden başladığını ve süreci ilk kimin sona erdirdiğini tartışıyor. Oysa en önemsiz tartışma “ilk kim başlattı” tartışmasıdır. Eğer tarihimizi bilseydik, şu anda karşılaştığımız sorunun Kürt reform sorunu olduğunu ve esas itibariyle de Ermenilerle yaşanan sürece çok benzediğini görürdük. Ermeni meselesi diye tartışılan mesele, bir reform meselesi idi ve zaten resmi belgelerde de adı ‘Ermeni reform meselesi’ olarak geçiyordu.

Sorun Ermenilerin, sosyal ve hukuki açıdan Müslümanlarla eşit vatandaş sayılması ve Osmanlı yönetim sistemine dahil edilmeleri meselesi idi. Eğer tarihimizle yüzleşmiş olsaydık, bilirdik ki, ne zaman bu reform konusunda bazı ileri adımlar atılmış ve Ermeniler Osmanlı siyasi-idari yapısında yer almaya yaklaşmışlarsa, katliamlar da o zaman yaşanmıştır. Ermenilere yönelik katliamlarla, reformlar arasında son derece doğrudan bir ilişki vardır.

Size bu sürecin bazı çarpıcı tepe noktalarını hatırlatmak isterim. Sultan Abdülhamit, Ekim 1895’de Ermeni reformları yapılacağını ilan etti. Buna göre Ermeniler Müslümanlarla eşit statüde sayılacak ve nüfus oranlarıyla orantılı olarak da yerel yönetimlere katılacaklardı. Bekledikleri reformların nihayet gerçekleştiği ümidiyle büyük bir sevinç yaşayan Ermeniler, Doğu vilayetlerinden gelen katliam haberleriyle sarsıldılar. Ve reformlar bir daha geri gelmemek üzere, öldürülen yüz binin üzerinde Ermeni’yle birlikte toprağa gömüldü.

Reform yerine katliam

Eşitlik özgürlük ve kardeşlik sözü ile gelen 1908 devrimi sonrası Ermeniler gene reform beklentisi içine girdiler. Bizim tarihçilerimiz pek bilmez; 1908 sonrası toplanan Osmanlı meclisinin, ilk gündeme aldığı konulardan bir tanesi ‘Ermeni reformu meselesi’ idi. Buna göre, hükümet Ermeni vilayetlerine bir heyet yollayacak, heyet hem Ermenilere kötü muamelede bulunan yöneticileri görevden alacak, hem de Ermenilerin yerel yönetimlere nasıl katılması gerektiği konusunda kanun teklifleri hazırlayacaktı. Özledikleri reformların

nihayet gerçek olacağını zanneden Ermeniler reform yerine, Adana’da 20 bin kişinin katledilmesi şokunu yaşadılar. Bilinenin aksine, katliam bir tek Adana ile sınırlı değildi; bir çok başka vilayette de yaşanmış ya da yaşanması son anda engellenmişti. Katliamın nedeni Ermenilerin yeni Anayasa’nın ve reformların temsilcisi olarak görülmeleriydi.

1915-1918 katliamları da farklı değildir. Soykırım, Osmanlı yöneticilerinin Şubat 1914’te imzaladıkları ‘Ermeni Reform Antlaşması’na verdikleri cevaptır. Bu reform planına göre, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde iki özel vilayet kurulacak ve Ermeniler nüfuslarıyla orantılı olarak yerel yönetime katılacaklardı. 1914 baharında, reform sevinci yaşayan Ermeniler 1915’de kitlesel katliama tâbi tutuldular.

Sanıldığına aksine, Ermeni Soykırımı’nın Birinci Dünya Savaşı ile nedensel ilişkisi dolaylıdır. Tehcir esas olarak, devletin başına bir ‘gaile’, bir bela sayılan Ermeni reform meselesinden nihai olarak kurtulmak amacıyla yapılmıştır. Çünkü İttihatçılara göre, Ermeni reform meselesi, hem yabancı devletlere Osmanlı’nın iç işlerine karışma imkânı veriyordu hem de Osmanlı devletini parçalama potansiyeline sahipti.

Bunları ben söylemiyorum; dönemin iç işleri bakanı Talat Paşa söylüyor. 26 Mayıs 1915 tarihinde Sadrazamlık makamına yazdığı uzun bir yazıda tehcirin asıl amacının Ermeni reform meselesini çözmek olduğunu anlatır. Paşa’ya göre, Ermeni Reform Antlaşması “Osmanlı vilâyetlerinin bir kısmı(nın) yabancı nüfuz altına girmesi” tehlikesini ortaya çıkardığı için, “bu derdin [yani Reform meselesinin] esaslı bir şekilde sona erdirilmesi ve tamamen yok edilmesi düşünülürken” savaş çıkmıştı ve Ermenilere yönelik bazı geçici tedbirler alınmıştı. Paşa, askeri amaçlı alınan bu geçici tedbirlerin artık, “uygun bir usûl ve kaideye bağlı olarak” düzenlenmesi gerektiğini söylüyordu.

Özetle soykırım, Osmanlı-Türk yöneticilerinin, 1878’den beri kendilerini uğraştıran Ermeni reform meselesine verdikleri nihai cevaptır.

Kürt reformu

Şimdi tartıştığımız ise Kürt reform meselesidir. Ve tarih Türkleri, Kürtleri eşit ve eşdeğer koşullarda yönetime katılmalarını sağlayıp sağlayamayacakları ile yargılayacaktır. Kürt reformunun özü, Kürtlerin sosyal, siyasal, kültürel her düzeyde Türklerle eşit vatandaşlar olarak yaşamalarının garanti altına alınmasıdır. Bunun yolunun, Anayasal vatandaşlık ile teminat altına alınmış eşitlik ışığında, tüm Türkiye çapında yerel ve yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi olduğunu herkes biliyor.

Bu ilkelerin hayata geçirilmesi, her hangi bir örgütle pazarlık konusu yapılamaz ve her hangi bir örgütün eylemleri gerekçe gösterilerek askıya alınamaz. Adını öyle koymamış bile olsa, PKK'nın sorunu esas olarak bir Kürt devleti kurmak ekseninde çözmek istemesini yanlış ve hatta son derece tehlikeli de bulabiliriz. Ama başkasının yanlış, sizin yanlışlarınızın ve eksikliklerinizin bahanesi olamaz.

Felaket tellalı olmak istemem. Ama şu anki gelişmelerin alabileceği muhtemel boyutlar hakkında bir bilgi vermesi bakımından hükümete yakın bir gazetede dile getirilen bazı fikirleri zikretmek isterim. Türkiye'nin hem içerden hem de dışardan bir cephe tarafından kuşatıldığını söyleyen gazete, bu cepheyi biçimlendiren iradenin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı siyasi otoritesini darmadağın eden... irade" olduğunu söylüyor. Gazeteye göre, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu tehdit büyük bir tehdittir ve "bu tehdit... (bir) senaryo uygulamaktadır." Bu "senaryo ise, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya yönelen yıkıcı tehditle aynıdır, nitelik olarak aralarında hiçbir fark yoktur."

Gazete, "Birinci Dünya Savaşı dönemindekiler kadar vahim bir ihanet daha yaşanıyor" dedikten sonra, bu ihanete karşı yapılması gerekenin "karşı cephede yer alan... iç figüranlara karşı bir tür milli mücadele(nin), arınma(nın) başlatılma(sı)" olduğunu söylüyor.

Ermeni soykırımını inkâr edenlerin, "Ermeni soykırımı yoktur, vatan savunması vardır",

dediklerini bilmem hatırlar mısınız? Eğer vatana ve millete yönelik büyük bir tehdit varsa, bu tehdidin elimine edilmesinden daha doğal ne olabilir ki? İnanın tüm büyük kitlesel katliamlar, bazı devlet ve milletlerin kendi varlıklarına yönelmiş olduğuna inandıkları tehditleri ortadan kaldırmak amacıyla, bir nevi öz savunma olarak gündeme gelmişlerdir.

Gelişmelerin ille de bu yöne doğru devrileceğini iddia etmiyorum. Sadece bir zihniyet sürekliliğine dikkat çekmek istiyorum.

Tarihin yükü

Tarihin yükü omuzlarımızda duruyor ve tarih bir kâbus gibi peşimizden dolanıyor. İnkâr ediyoruz; bilmediğimizi veya hatırlamadığımızı söylüyoruz ama o bizi bir kâbus gibi kovalıyor.

Geçen yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve ulus devletlerin kurulması sürecinde bu topraklar kan gölüne döndü. Bugün kurdukları ulus devletlerle övünenler, bu ulus devletlerin sınırlarının milyonlarca insanın kanı ile çizildiğini çabuk unuttular. Şimdi benzeri bir süreci yaşıyoruz. Ortadoğu yine bir kan gölü ve bu göl büyümeye devam da edecek gözüküyor. Çünkü birileri hâlâ 1920'lerde kurdukları ulus devletlerde ısrar ediyor ve bunu bir çözüm olarak dayatıyorlar; diğerleri ise, belki çaresiz, belki de dış koşulların bunu olanaklı kıldığı inancıyla, kendi ulus devletlerini kurmak istiyorlar. Bu beklentiler hüsrarla da sonuçlanabilir veya bir gerçeklik de olabilir ama yüzbinler değil, belki milyonların kanı pahasına...

Oysa daha kolay bir yol var. Kürt, Türk, Arap, Ermeni, Süryani, Çerkes, Alevi, Sünni birlikte yaşamayı başarmak. 30 yıldır kitlesel katliamlar sorunu ile uğraşırım. İnanın, insanların niçin daha kolay olan yolları seçmediklerini ve ille de silahı, öldürmeyi ve kanla sınır çizmeyi tercih ettiklerini hâlâ anlayabilmiş değilim.

Hrant'ın hayali

2005'li yıllarda Hrant Dink Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada, Kürt dostlarına, “bizim başımıza gelenleri iyi inceleyin”, “bizim başımıza gelenlerden ders alın” mealinde bir şeyler söylemişti. Ona kızanlar, eleştirenler olmuştu. Oysa son derece haklıydı Hrant. Söylediği bu coğrafyada etnik temelli siyasi çözümlerin büyük facia ve yıkımlara yol açtığı ve açacağı gerçeği idi. Bu nedenle, Türkiye'nin demokratikleşmesi, demokratik temellerde yeniden inşa edilmesi onun en büyük hayali idi. Hrant bu hayali nedeniyle öldürüldü. Daha doğrusu, bu hayale sahip bir Ermeni olduğu için öldürüldü. Onun hayalinin, Ermeni kimliği nedeniyle ölümle sonuçlanması, bize bu toprakların ana dramının ve açmazının nerede olduğunu gösteriyor.

Ya Hrant Dink'i, Martin Luther King Amerikan halkları için ne ise öyle, bir sivil haklar önderi olarak yaşatacak ve bu topraklarda onun hayalini yaratacağız; ya da bu coğrafyada daha çok kan dökülmesine şahit olacağız!

Kaynak: Agos.com.tr